

људских умова”, администрација 35. америчког председника маестрално се користила новим мас-медијем. Норман Мајлер тачно је предвиђао како ће са Кенедијевим мандатом „америчка политика постати и омиљени амерички филм, прва америчка сапунска опера, амерички бестселер”. Ауторка оцртава пут којим је телевизија стекла огромну политичку моћ, постепено се од zgodног оруђа претварајући у фактор који контролише, креира и мења стварност. Иако су Кенеди и његова администрација строго филтрирали све садржаје који су кроз медије и уметност представљали председнички пар, неминовно се догодила објективизација, па и комодификација Кенедијевих. Њихова предимензионирана појава у мас-медијима је попримила баналне облике потрошачких предмета који не приличе дигнитету председничке функције.

Чак је и трагична смрт Џона Кенедија, стицајем околности забележена на филмској траци, постала спектакл, који је 1999. проглашен уметничким делом. Људско достојанство и право на приватност председника коначно су нарушени објављивањем слика са аутопсије, обављене након атентата. Упркос „интервенцијама над историјом”, које су Кенедија представљале као витеза и готово религијску фигуру, пажња јавности трајно ће се усмерити ка моменту и свим детаљима убиства. Описујући ову „непримерену и неконтролисану радозналост”, Симона Чупић као да нас подстиче на размишљање о савременом „reality” кошмару, у ком људи испољавају жељу да гледају, сликају и снимају све бизарније ситуације. За крај се намеће питање: да ли баш све границе треба рушити, или би нам понегде и чвршће биле добродошле?

Весна ГАЈИЋ

ЛИРИКА ПРОМИЈЕЊЕНОГ ЈЕЗИКА

Румјана Еберт, *Узлови и овали*, прев. Јан Красни и Славица Стојановић, Академска књига, Нови Сад 2016

Међу писцима који су се, као политички или економски емигранти, током друге половине 20. вијека настанили у Њемачкој и свој језик замијенили њемачким, налазе се и нека имена из Бугарске, као што су Асен Асенов, Румјана Еберт, Илија Тројанов или Цвета Софронијева.

Ебертова је, као млада дјевојка, 1966. године из родног Пловдива емигрирала у Њемачку. Студирала је и докторирала хемију на Техничком универзитету у Минхену, а на Универзитету у Хајделбергу студирала је музикологију. И мада је касно почела да пише и досад објавила тек неколике збирке, Ебертова се ипак највише остварила као пјесникиња.

А ако знамо да је пјесницима теже да промијене језик него прозним пјесцима, онда нам је схватљивији податак да је своју прву поетску збирку на њемачком језику објавила тек 1992. године, у петој деценији живота.

Књига *Узлови и овали* обухвата избор из обимом невеликог поетског опуса Румјане Еберт. Ријеч је о двојезичном издању, што је својеврсна привилегија за преведеног пјесника (и читаоца који познаје језик оригинала) коју издавачи ријетко дају. А усред ове књиге стихова нашла се и приповијетка „Овали”, која се ту, бар тематски, логично уклапа, као неки облик наративне „разјаснице” темељних животних позиција говорних субјеката у овом својеврсном „западно-источном дивану”. У приповијетци се води преписка између протагонисткиња, Марије (преводиоци је, из неког разлога, виšekратно зову и Маром), која је живот у Бугарској одавно замијенила животом у Њемачкој, и њене блиске рођаке Дине. Оставши у Бугарској, Дина ће доживјети тешко транзицијско вријеме незапослености и сиромаштва, потонувши у алкохолизам, да најзад умре у својим скоро најбољим годинама. Она у изливе силне љубави према Марији стално уплиће и молбе за помоћ, коју и добија, да би се у причи ипак открило како ни Марија не води безбрижан живот, као што то рођаци у Бугарској замишљају. У једном, ваљда и посљедњем писму, Дина подсећа Марију на младе дане, када су дјевојке одушевљено училе напамет „песму са овалима и угловима”: „Волела сам углове, не овале. Сада су, куда год да погледам, углови, пре свега оштри. Стално ме повређују, а алкохол ме више не успављује.” (Пјесмица о овалима и угловима потицала је од руског писца Павела Когана, који је пао у рату. Пјесме руских пјесника, а богме и ратника, биле су некад, зна се, веома популарне у Бугарској.)

Треба рећи да се у поезији Румјане Еберт не осјећа тако оштра поларизација животних искустава какву, на релацији Бугарска–Њемачка, представља наведена приповијетка. Овали и оштри углови пјесничког израза доведени су ипак у неку врсту релативне равнотеже. (У пјесми „Унутрашње бекство” лирски субјекат „чува се оштрих језика више но шутирања”) До осјећања извјесне уравнотежености између „оштрих” и „овалних” језичких слика стварности долази и стога што су и географски простори који се јављају у овој лирици шири од двију поменутих, иако за пјесникињу најважнијих земаља. Тако у књизи налазимо и пјесме које се односе на доживљаје из Индије или Америке, да и не помињемо неке западноевропске земље. Индији су посвећене три пјесме, које се уклапају у традицију европских или западњачких представа о тој великој азијској земљи. У двјема од њих помињу се просјаци, у једној нека „станица у бестрагији”, гдје се сусреће „Девеојка са дететом у наручју / празног погледа”, те многобројне парализоване и лепрозне особе. А пјесма која се и зове „Индија” насељена је фигурама из животињског свијета:

Спокојни су паунови
док мајмуни
љуте псе и
кошкају се међусобно
али ме не спадају

не мислим више
на змије
дивим се мрежи пауковој
над олтаром

ветар ми косу лепи
прашину ковитла
у цепу камен носим

Могло би се иначе рећи да лирику Румјане Еберт одликује смирена рефлексивност и прилично сведено или сажето представљање ситуација и призора о којима лирско „ја” говори. Није случајно Рајнер Кунце у поетским текстовима Ебертове видио „крајње згуснуте приповијетке”. Стога су многе њене пјесме кратке, а има и правих минијатура. Мјестимично подсјећају и на проширени облик хаику поезије. Ријетке су пјесме које имају више од десетак стихова. То значи да је овој пјесникињи страшно фабулирање у стиху, детаљистичко исповиједање интимних доживљаја или описно представљање „ставова” који творе такозвани „поглед на свијет”. Исто тако, у њеним стиховима нема ничег сензационалног, наглашено провокативног, инцидентног. Нема жеље да се читаоцу подилази драшкањем његових чула или потхрањивањем извјесних страсти. То никако не значи да у овим пјесмама нема мјеста која нас неће заголицати својом тајанственошћу. Ево једног таквог мјеста на крају кратке пјесме „Шведска”, која у цијелости гласи:

Наравно да годинама долазим овамо
због мира
због кухиње
има и коња језера шума
али ова стаза што вијуга навише
док је гута вечерње сунце
разлог јесте прави.

Биће да су неки посебно важни, интимни доживљаји везани за ту стазу.

Пјесникиња је прилично дискретна и кад понекад мора да се приклони ироничном сјенчењу ствари о којима говори. Тако се у пјесми „Спомен” даје сажет портрет жене која је могла „да из тубе душу исцеди // силне ми поклоне куповала / плела и за мене шила”, да би се слика

заокружила овако: „хтела да има последњу реч увек / на крају ни словца из уста не беше / само плувачка”.

Као и сви емигранти, и Ебертова је размишљала, па и сањала о „повратку кући”. У лијепу поентираној истоименој пјесми каже се:

После чаше или две црног вина
на бициклу ка свом стану

гласно понављам
хоћу кући

из мог избледелог детињства
израња празна железничка станица

две нове боре смештају ми
уста у заграде.

Можда бисмо се смјели запитати да ли само боре смештају „уста у заграде”? Нису ли пјесничка уста, која не зборе матерњим него промијењеним или усвојеним страним језиком, већ тиме стављена „у заграде”, заграде које ипак донекле ограничавају урођену спонтаност и слободу пјесничког израза? А понекад неизбежно призивају тугу и бол за изгубљеним завичајем и језиком дјетињства. О томе понешто говоре још неке пјесме, и то баш оне које дају изразитије обресе поетском свијету Румјане Еберт.

Тако се у пјесми „Носталгија” (завршна пјесма збирке) говори о тужном „бесплатном” телефонирању на матерњем језику: „Кад прстен се стегне / са сумраком / око груди / зовем намерно / стари број / послушкујем без даха / пријатан глас / 'није доступан...' // на матерњем мом језику / дуги минути бесплатно”.

Проблем с матерњим језиком у страном свијету можда је онајбоље назначен у једноставној а ироничној варијацији коју даје пјесма „Чињенично стање”: „Једном / срела сам мушкарца / који је изразио жељу / који је дошао на замисао / не није да сам ја то захтевала / који је хтео да проба / који се потрудио / и покушао да научи реченицу / на матерњем језику мом”.

У „Бајци”, једној од најљепших и наративно најразвијенијих пјесам, ауторка је евоцирала незабораван доживљај из младости, везан за излет на Родопске планине. Тада се, наравно, и сама изражавала на свом првом језику. Вјероватно јој се чинио и најљепшим и незамјењивим.

А стихови „одједном небо постаје / згужвани лист” (из пјесме „Бацирати речи”) подсјећају на слику неба свијеног у свитак из Јовановог *Ойкривења*, што је знак да се лирика Румјане Еберт повремено ослања и на дубљу симболику из хришћанске духовне традиције. Пјесма се завршава овако:

бацам речи на гомилу
крпим подерану чаролију.

Па ако је Румјана Еберт, у животној позицији емигранткиње коју је сама изабрала, ријечима заиста покушавала да „крпи“ подерану чаролију љепшег и бајковитијег дијела свог живота, онда можемо рећи да се ту никакав „крпеж“ не осјећа. Има „трпежа“, али не и „крпежа“ (да се при-сјетимо рјечника јунакиње Андрићевог романа *Госпођица*). А још мање видимо ту ријечи које су напросто бацане на гомиле. Не, овдје су ријечи врло пажљиво стављане на своја права, једино одговарајућа мјеста. Као у лирици која се не размеће јаким осјећањима, бизарним идејама или церебралним петљавинама, и у којој се ријечи штеде као најдрагоцјенији грађевински материјал умјетничког дјела. У том смислу, лирика Румјане Еберт има неке одлике неосимболистичке поезије. Као да би ту требало тражити њено поетичко окриље.

Превод Јана Красног и Славице Стојановић плод је њиховог заједничког прегнућа. Чини се да су се и они посебно трудили око економичности, сугестивности и елеганције језичког израза. Стога су понекад изостављали или слободније преводили ситне или споредне језичке честице оригинала, а понеку синтаксичку конструкцију давали у стилу говорног идиома. Тиме су допринијели читљивости и јасноћи ове поезије, чувајући њене тајанствене тренутке. Књига је опремљена и предговором Јана Красног, који – говорећи и о сарадњи с ауторком током превођења – пише да је превод њених пјесама представљао „посебно искуство јер је у свој процес укључио пет језика“. Откуд сад пет језика? Преводилац уз њемачки и српски помиње и „поетски“, затим ауторкин матерњи (бугарски) као и „(пан)словенски“ језик. Дobar преводилац мора дакле да буде упућен у више језика, међу њима и оне око чијег постојања вјероватно нема сагласности. А понајвише, и најдубље упућен у језик на који преводи – свој језик. Који је, разумије се, и језик читалаца преведеног дјела.

Ваља на крају рећи и ово. Ако поезија Румјане Еберт и не иде у прву поставу савремене, личностима и поетичким опредјељењима веома богате њемачке поезије, она на великом стаблу тога пјесништва представља један од неочекиваних и лијепих изданака који су њемачки љубитељи и тумачи поезије запазили. Сада је и српски (бар онај приљежнији) читалац у прилици да открије ненаметљиве вриједности ове лирике. Па ако баш и не буде фасциниран, претпостављам да неће бити ни разочаран. За то можемо да захвалимо и београдским преводиоцима и новосадском издавачу, који има врло респектабилну продукцију филозофске, књижевне и књижевнонаучне литературе.

Стеван ТОНТИЋ